

Kanttekeningen bij Ontmoetingen, een tentoonstelling van José María Capricorne
Ineke Phaf-Rheinberger, 13 mei 2006

Deze tentoonstelling is de vijfde en waarschijnlijk laatste tentoonstelling, die de Galerie Marieke van den Broek in Oosterbeek rond het werk van José Maria Capricorne organiseert. De eerste – Landschap op afstand gezien – was in 1995; dan volgde –A Moment of Joy– in 1998; --De Passanten-- in 2000; --Metamorfose-- in 2003; en nu dus, in 2006, --Ontmoetingen. Deze Ontmoetingen wil ik vandaag in het kader van historische Zuid-Atlantische verbindingen plaatsen, als ontmoetingen via het watervolume, dat Afrika en Amerika met elkaar verbindt en via zeestraten toegang biedt naar Azië. Deze waterwegen staan aan de wieg van de globalisering van de wereldhandel in de zestiende en zeventiende eeuw en leggen contacten met koraalgebieden, waarin vissen leven zoals die die op de uitnodigingskaart staat afgebeeld, de gutú. Deze papagaavis kent u van Capricorne's serie Bida na koló, maar nu heeft hij twee gezichten die verschillende kanten opkijken. Rood, blauw, goud, bruin en groen zijn de primaire kleuren op zijn aluminium oppervlakte. Vinnen en staart zijn van een ander soort metaal, niet glad maar met een bobbelpatroon, met stippellijnen afgezet. Deze vis is een klein driedimensioneel beeldje en wanneer je hem zo op de kaart bekijkt, vraag je je onmiddellijk af wat er wel op de andere kant van dit object is te zien.

Primaire kleuren dus, want Capricorne kiest zijn kleuren met zorg. Zij staan voor de filosofie van zijn olie schilderijen, objecten, etsen, tekeningen of schilderijen met gemengde technieken. Daarbij komen bepaalde motieven steeds weer op een andere manier terug. Bij de Metamorfose in 2003 ging het om een hond met twee gezichten, een magische hond die pootjes geeft. Vandaag zien we een magische vis en met een vogelachtige figuur in eenzelfde bevallige pose op zijn lichaam. Ook hij biedt zich als het ware aan de kijker aan. De stippellijnen en lijnen waarmee zijn contouren zijn beschilderd verwijzen naar een sakrale uitstraling, het goud naar zijn spirituele waarde. De vis vormt een schakel tussen mens, natuur, en cosmos en naar het geloof in positieve krachten, waaraan ik de historische Zuid-Atlantische verbindingen ten gronde heb gelegd.

Vandaag, op 13 mei 2006, is het 118 jaar geleden, dat de slavernij in Brazilië werd afgeschaft. Dit is de maximum tijd van slechts één mensenleven, een niiele grootheid in de tijdsrekening van het heelal. Brazilië was het laatste land in Amerika waar dit gebeurde -- de afschaffing van de slavernij -- en het Zuid-Atlantische watervolume behierbergt de herinnering aan de daarmee gepaard gaande mensenhandel. Capricorne heeft zich voor deze serie Ontmoetingen door een bezoek aan Sevilla laten inspireren, aan de stad die het handels- en administratief centrum van het Spaanse- en gedurende zestig jaren eveneens van het Portugese--koloniale wereldrijk was. Geen historicus die niet in het Archivo de Indias in Sevilla heeft gewerkt om op het spoor van de contacten van de Iberiërs met Afrika, Amerika, en Azië te komen. Voor José, zelf in Amerika geboren, begint deze geschiedenis met de ontmoeting van Afrikanen en Indigenen, met het dubbelportret met een rood en een bruin gezicht, met een verentooi en met kroeshaar, dat hij voor de serie Brasiliana in 2001 heeft ontworpen. Deze ontmoeting staat voor hem aan de wieg van de globalisering, die ook andere ontmoetingen teweeg bracht. Want waar staat Sevilla anders voor dan voor de ultieme nederlaag van de Mozárabes in Granada, voor de diaspora van de Joodse bevolking uit Spanje en Portugal, voor de religieuze politiek van de Katholieke Koningen, die haar voortzetting vindt in de huidige tegenstellingen tussen Christendom en Islam, of tussen de Islam en het Jodendom. Maar het gaat Capricorne niet om het benadrukken van de negatieve krachten van zulke 'ontmoetingen' oftewel confrontaties. Hij laat deze niet buiten spel maar verwijst juist naar verbindingen, naar hun symbolen in oosterse en westerse culturen in het algemeen, en in synagoges, moskeën of

kathedralen met hun gouden ornamenten in het bijzonder. Zij zijn doordrongen van de permanente aanwezigheid van de Heilige Maria, wel of niet met een donkere huidskleur, of glimlachend. Zij komt als verschijning en zweeft door de ruimte, soms met een band aan een persoon of een object vastgebonden of in een bepaalde omraming ingelijst, die haar met andere culturen verbindt.

Door deze positieve inspiratie maakt ook deze tentoonstelling Ontmoetingen weer een vrolijke indruk. Het gaat hier om vrolijk in de zin van ludiek, zoals bij de Homo Ludens van Johan Huizinga. Huizinga stelde in 1938 dat de Homo Ludens, de spelende mens, even essentieel is als de Homo Faber, de mens als maker, en de Homo Sapiens, de wijze mens. Voor hem ontplooit de menselijke beschaving zich in spel, als spel. Hij vraagt zich af in hoeverre de cultuur zélf spelkarakter draagt. Een spel leeft van ritme en beweging en is bij Capricorne een musische aangelegenheid met dansende figuren, ogen, zwevende driehoekjes of vierkantjes. Licht en luchtig, maar niet zonder dramatische dimensies. De vis is gemaakt van aluminium, een kunststof, een technisch product. De vraag naar de tegenstelling tussen natuur en techniek, tussen mens en mechanisatie, of tussen dood en leven is een van de thema's, die José als het fundament van zijn werk heeft bestemd. Het ecologische bewustzijn en de vasthoudendheid aan het voortlevingsproces zijn een drijvende kracht voor de mobiliteit van zijn 'ongenode' bruiloftsgasten, zigeuners, dansers, of kunstjesmakers. Zij bewegen, zwemmen, zweven, vliegen, en verwerken steeds brokstukken van historische hoogtepunten. Het aluminium van de vis bijvoorbeeld is een materiaal, dat aan 30 mei 1969 herinnert, toen Capricorne op off-set platen van een drukkerij de woede en onmacht van de bevolking schilderde. Vormgeving op metaal (vooral goud) bestond ook in Afrika en Amerika lang voordat de Europeanen er doordrongen. Over hun inscripties en spirituele radius is er slechts zelden iets in geschreven documenten uit die tijd te vinden en niet voor niets zijn archeologen steeds zo ijverig bezig om de inscripties op dergelijke objecten te ontcijferen.

Het werk van José verwijst daarmee ook naar een archeologische waarde, naar de vanitas en vergankelijkheid van menselijke beschavingen. In deze serie Ontmoetingen, die op het bezoek van Sevilla is geïnspireerd, zijn deze vanitas met rechtssystemen verbonden, die tot aan slechts één mensenleven geleden slavernij en slavenhandel niet uitdrukkelijk als onrecht aan de mensheid erkenden. Sevilla dus, met een schilderij dat aan het gedicht "Om vijf uur 's middags" (A las cinco de la tarde) van García Lorca herinnert. Lorca dacht daarbij aan de dood van de torero Ignacio Sánchez Mejías maar ik denk natuurlijk ook meteen aan de dood van de Curaçoenaar Manuel Piar, geëxecuteerd door een militair vuurpeloton om vijf uur 's middags precies, op 16 Oktober 1817 in Venezuela. Piar is tot op de dag van vandaag een legende, omdat hij de regionale hoop op de afschaffing van de slavernij en van de kastenmaatschappij tijdens de vrijheidsstrijd van Spaans Amerika belichaamt. Zijn aanwezigheid verbindt Curaçao met een onafhankelijkheidsdenken, dat dit ideaal hoog in haar vaandel voert en met de slavenopstanden in Haiti, Tula en Chirino in Coro is verbonden. Blijkbaar heeft Capricorne voor deze problematiek in dit tweede millennium van de christelijke jaartelling een ongekend interesse ontwikkeld want met de Brasiliana (2005) is de onrechtvaardigheid van het kolonialisme bestanddeel van zijn beeldend instrumentarium geworden. Ook nu wordt het weer als een wereld in beweging opgevat, als een reeks van 'toevallige' ontmoetingen tussen culturen uit de meest verschillende werelddelen. Daarin ligt een opvallende overeenkomst met het werk van Frank Martinus Arion, die sinds de epiloog van Dubbelspel (1973) de hoofdpersonen in zijn romans ook uit verschillende hoeken van de wereld bij elkaar laat komen. Arion beschouwt deze ontmoetingen eveneens als een positieve inspiratie, als ontmoetingen tussen vrienden, als intieme contacten, die niet alleen een lichamelijke maar ook een spirituele band scheppen. In zijn meest recente werk, De deserteurs (2006), staat daarbij het onrecht van de slavenhandel centraal; zij staat aan de wieg

van de onafhankelijkheid van de moderne westerse naties. Arion bewijst eveneens, dat het protest daartegen aan de wieg van een toekomstige onafhankelijke federatieve Caraïbische republiek is te vinden. Een utopische visie maar als “république des lettres” wordt zij door schrijvers en kunstenaars reeds in kaart gebracht. Dit wordt door de internationale Caribische studies dankbaar geregistreert en tegelijkertijd ook als een “république des images” opgevat. Mét Capricorne staat Arion daarmee voor een Antilliaanse interpretatie van het globale gebeuren. Mét hun werk haalt u deze positieve tegenkrachten dus in huis. Het gaat hier om een overlevingskunst, een bewijs van menselijke sterkte, duurzaamheid en inventiviteit, en met deze wapens tegen xenofobie, discriminatie en verstarring vinden Capricorne’s Ontmoetingen hun plaats in deze Antilliaans-Caraïbische ontwikkeling.

Ineke Phaf-Rheinberger